

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica XIV (2013)

Artur Czuchryta

UMCS w Lublinie

Przemysł rolno-spożywczy w województwie wołyńskim w latach 1921–1939

Agricultural and food industry in the Volyn province in the years 1921–1939

Abstract

In the years of the Second Polish Republic, the Volyn province, as an agricultural region, had good conditions for the development of the agricultural and food industry. At the beginning of the 1930s, the province was in the lead in the growth of, among others, wheat (13,3% of the domestic production), barley (11,1%), millet (25,5%), hemp (25,9%), clover (14,6%), canola and agrimony (24,2%), buckwheat (22,6%), and hop (63,4%). At the same time, Volyn became the main hop centre in Poland. The province was also in the lead in breeding: in 1934 it ranked first in horse breeding and fourth in pig farming. In the years 1921–1936, progress in the development of the local supply area for the agricultural and food industry was noticeable.

Considerable changes took place in the functioning and production of the Volyn agricultural and food industry during the time of the Second Polish Republic. The changes included the necessity of reconstructing damaged buildings, giving up the opening of some factories, reorientation of the markets (due to the lack of stabilized conditions of trading with Russia), nation-wide cartelization of some lines of business, limiting production by putting quotas (e.g. sugar industry), and the development of modern bacon industry (by well-known Łódź industrialists – the Eisert family).

The aim of the actions that were undertaken by the government with respect to the agriculture as well as agricultural and food industry in Volyn was to diversify the crops and the agricultural income by popularizing oil crops and supporting new branches of industry.

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita, przemysł, Wołyń

Key words: Second Polish Republic, industry, Volyn

Baza surowcowa

Baza surowcowa stanowiła podstawę rozwoju przemysłu rolno-spożywczego i w dużym stopniu decydowała o lokalizacji zakładów w niektórych jego branżach (np. cukrownictwo). Jej bliskość w stosunku do zakładu przemysłowego pozwalała na redukcję kosztów transportu. Ponadto w przypadku województwa wołyńskiego, przy złym stanie dróg i niezbyt rozbudowanej sieci połączeń kolejowych, umożliwia sprawny transport surowca do fabryki.

Lata 1914–1920 przyniosły poważne straty w rolnictwie wołyńskim: w 1921/22 r. było uprawianych 74,5%, a w 1926/1927 r. – 89,1% gruntów ornych województwa¹. Wojna spowodowała zaburzenia w aprowizacji województwa wołyńskiego, które w 1921 r. mogło wyżywić tylko 51% swojej ludności². Dopiero w 1924 r. stan inwentarza żywego mniejszej własności (poniżej 50 ha) osiągnął poziom z okresu przedwojennego, a większa własność (powyżej 50 ha) odnotowała jeszcze znaczny ubytek – inwentarz żywy stanowił 75% stanu przedwojennego³. Proces odbudowy rolnictwa wołyńskiego został częściowo zahamowany w 1923 r. w wyniku klęski nieurodzaju na całym obszarze województwa, a dodatkowo sytuację pogorszyło gradobicie, które objęło swoim zasięgiem trzy powiaty (dubieński, kowelski i rówieński)⁴.

Ze względu na swoje warunki naturalne Wołyń należał do rejonów wybitnie rolniczych o wszechstronnie rozwiniętej produkcji rolnej. Stanowił poważny potencjał surowcowy dla rozwoju przemysłu rolno-spożywczego. Dzięki tej różnorodności na terenie województwa wołyńskiego obok podstawowych zbóż, jak żyto, pszenica, jęczmień i owies były upowszechniane uprawy bardziej poszukiwane, do których można zaliczyć: len i konopie, rzepak, koniczynę i chmiel⁵. W 1921 r. udział województwa wołyńskiego w ogólnopolskim obszarze zasiewów poszczególnych upraw rolnych przedstawiał się następująco: w zbożach: pszenica – 7,9% (szóste miejsce w kraju), żyto – 6,5% (ósmie), jęczmień – 5,7% (ósmie) i owies – 6,5% (ósmie) oraz w innych uprawach: ziemniaki – 3,0% (trzynaste), buraki cukrowe – 2,0% (ósmie), gryka – 10,8% (trzecie), proso – 12,0% (trzecie), kukurydza – 0,4% (czwarte wspólnie z województwem warszawskim), groch – 5,8% (dziesiąte), rzepak i rzepik – 3,7% (ósmie), len – 4,1% (dziesiąte), konopie – 10,0% (piąte), chmiel – 42,6% (pierwsze) i koniczyna nasienna – 8,6% (piąte)⁶. Rok 1921 był nietypowy, ponieważ Wołyń podnosił się dopiero ze zniszczeń wojennych, które dotkliwie odczuło również rolnictwo i stąd też zamieszczone powyżej dane statystyczne nie oddają w pełni miejsca tego województwa w krajowej produkcji rolniczej. Już na początku lat 30. pozycja województwa wołyńskiego uległa radykalnej poprawie, która uwidoczniła

¹ W. Ormicki, *Życie gospodarcze Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 1929, s. 84.

² Tamże.

³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie [dalej: AAN], Prezydium Rady Ministrów [dalej: PRM] Rekyfikat 26, t. 13, k. 12.

⁴ Tamże, k. 18.

⁵ Державний архів Волинської області [dalej: ДАВО], Волинська сільськогосподарська палата 1933–1939 [dalej: Ф. 278], опис [dalej: оп.] 1, справа [dalej: спр.] 8, аркуш [dalej: арк.] 172.

⁶ *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej* [dalej: RSRP] 1923, Warszawa 1924, s. 42–43. Pierwszy Powszechny Spis Ludności z 30 września 1921 r. nie ukazywał całego potencjału gospodarczego województwa wołyńskiego. Wśród statystyków i historyków podnoszono kwestię wiarygodności całego spisu. Zastrzeżenia budziła zwłaszcza statystyka narodowościowa oraz przypomniano fakt, że został on przeprowadzony zbyt wcześnie, tj. w okresie kształtowania się granic i prowadzonych jeszcze walk.

się w prawie każdej uprawie rolnej i plasowała to województwo w czołówce krajowej. W 1934 r. udział województwa wołyńskiego stanowił: w pszenicy 13,3% produkcji ogólnopolskiej, w jęczmieniu – 11,1%, w prosie – 25,0%, w konopiach – 25,9%, koniczynie – 14,6%, rzepaku i rzepiku – 24,4%, gryce – 22,6%, chmielu – 63,4% oraz w fasoli, bobu i soczewicy – 18,1%⁷.

Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 1, w latach 1921–1936 wzrósł obszar zasiewu wszystkich czterech prezentowanych upraw rolnych: pszenicy z 82,6 do 247,8 tys. ha (+ 200,0%), buraków cukrowych z 2,2 do 6,7 tys. ha (+ 204,5%), chmielu z 0,8 do 2,0 tys. ha (+ 150,0%), rzepaku i rzepiku z 1,7 do 12,8 tys. ha (+ 652,9%). Jednocześnie w latach 1921–1936 powiększył się ich procentowy udział w krajowym obszarze upraw: pszenicy z 7,9 do 14,2%, buraków cukrowych z 2,0 do 5,5% oraz rzepaku i rzepiku z 3,7 do 23,0%. Natomiast we wspomnianym okresie województwo wołyńskie zdecydowanie dominowało w uprawie chmielu, która osiągnęła poziom około 60,0% krajowych upraw tej rośliny przemysłowej.

Tab. 1. Obszar zasiewu wybranych upraw rolnych w województwie wołyńskim w latach 1921–1936

Rok	Pszenica		Buraki cukrowe		Chmiel		Rzepak i rzepik	
	Obszar uprawy w tys. ha	% uprawy pszenicy w Polsce	Obszar uprawy w tys. ha	% uprawy buraków cukrowych w Polsce	Obszar uprawy w tys. ha	% uprawy chmielu w Polsce	Obszar uprawy w tys. ha	% uprawy rzepaku w Polsce
1921	82,6	7,9	2,2	2,0	0,8	42,5	1,7	3,7
1924	99,5	9,1	9,7	5,6	1,5	60,0	1,9	4,1
1927	104,4	9,2	11,4	5,6	1,5	57,7	1,9	4,1
1930	186,7	•	8,0	•	•	•	7,1	•
1933	196,8	13,7	3,4	3,4	1,0	47,9	8,8	29,1
1936	247,8	14,2	6,7	5,5	2,0	60,1	12,8	23,0

• brak informacji statystycznych

Źródło: RSRP 1923, s. 42–43; RSRP 1925/1926, Warszawa 1927, s. 141–142; RSRP 1928, Warszawa (b.r.w.), s. 90–91; Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie [dalej: SIPHL] za rok 1931, Lublin 1932, tab. XIX; SIPHL za rok 1934, Lublin 1935, tab. VII; SIPHL za rok 1937, Lublin 1938, s. 95

Elementem państwowej polityki rolnej w województwie wołyńskim było popieranie rozwoju niektórych branż przemysłu rolno-spożywczego i jego zaplecza surowcowego⁸. Trudności zbytu zbóż chlebowych z województwa wołyńskiego na rynku krajowym i zagranicznym, które pojawiły się na początku lat 30. XX wieku zmusiły miejscowych rolników oraz czynniki państwowe do szukania i popierania upraw zastępczych. Szczególne znaczenie dla Wołynia miała mieć uprawa roślin

⁷ ДАБО, Ф. 278, оп. 1, с.п. 8, арк. 172. W ciągu całego dwudziestolecia województwo wołyńskie dominowało w uprawie chmielu i utrzymało pierwsze miejsce w kraju.

⁸ Szerzej na temat polityki rolnej realizowanej przez państwo polskie w województwie wołyńskim: A. Czuchryta, „Polityka rolna państwa polskiego w województwie wołyńskim w latach 1921–1939” (referat wygłoszony i oddany do druku – IV Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu: „Małe regiony w wielkiej polityce Polski, Czech, Słowacji i Ukrainy w XIX i XX wieku”, Rzeszów 19–20 listopada 2009 r.).

oleistych (rzepak i rzepik, konopie, len, słonecznik i soja), ze względu zarówno na zapotrzebowanie rynku krajowego, jak i korzystne pod uprawę warunki glebowe oraz klimatyczne. Umożliwiła również zastąpienie olejów roślinnych importowanych przez produkcję rzepaku⁹. W 1933 r. utworzono Wołyńskie Stowarzyszenie Producentów Nasion Oleistych w Łucku. Podobne stowarzyszenia powstały w Poznaniu i Łodzi. Powołano też Centralę Obrotu Nasionami Oleistymi w Warszawie spółka z o.o.¹⁰ Państwo polskie aktywnie uczestniczyło w powyższych działaniach dokonując ich kapitałowego wsparcia poprzez Państwowy Bank Rolny. Stwarzało to pomyślne warunki dla rozwoju uprawy nasion oleistych oraz dla przemysłu olejarskiego¹¹. Pierwsze lata działalności Wołyńskiego Stowarzyszenia Producentów Nasion Oleistych przyniosły wzrost uprawy roślin oleistych. W 1932/33 r. powierzchnia uprawy w województwie wołyńskim wyniosła: rzepaku i rzepiku – 8898 ha; konopi – 7538 ha i lnu – 7213 ha¹². W 1934/35 r. wzrosła odpowiednio: o 12,9%, 7,7% i 9,4%¹³. Odbiór nasion oleistych został zagwarantowany poprzez zawartą umowę pomiędzy Centralą Obrotu Nasionami Oleistymi w Warszawie a Związkiem Przemysłu Olejarskiego. Natomiast Centrala upoważniła wybrane firmy handlowe i placówki spółdzielcze do prowadzenia skupu. Na Wołyniu skup był prowadzony przez dwie firmy: Syndykat Handlowy Ziemi Wołyńska w Łucku i powstałą w 1933 r. Pierwszą Wołyńską Spółdzielnię Produkcji i Przerobu Roślin Oleistych „Roślino-Olej” w Równem spółdzielnia z o.o. Druga z wymienionych firm prowadziła przerób i skup m.in. nasion soi i była przykładem pomocy finansowej państwa dla przemysłu olejarskiego oraz związanego z nim działu roślinnego w rolnictwie¹⁴.

Stan inwentarza żywego w województwie wołyńskim również przekładał się na sytuację niektórych branżach przemysłu rolno-spożywczego na Wołyniu, tj. możliwości zaopatrzenia w surowiec (np. przemysł bekonowy). W 1921 r. udział województwa wołyńskiego w ogólnopolskim pogłowie inwentarza żywego przedstawiał się następująco: w trzodzie chlewnej – 7,6% (piąte miejsce w kraju); w bydłe rogatym – 6,3% (ósmie); w owcach – 4,5% (dwunaste) i w pogłowie koni – 9,4% (trzecie)¹⁵. Początek lat 30., podobnie jak w uprawie roślin, przyniósł zdecydowaną poprawę w dziale wołyńskiej hodowli. W 1934 r. województwo wołyńskie było: na pierwszym miejscu w kraju w hodowli koni (386 531 sztuk), czwartym w trzodzie chlewnej (537 377 sztuk), piątym odnośnie owiec (177 527 sztuk), siódmym

⁹ ДАВО, Ф. 278, оп. 1, спр. 3, арк. 109.

¹⁰ Tamże, арк. 110.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ *Statystyka rolnicza 1934. Statystyka Polski*, seria C, z. 24, Warszawa 1935 [dalej: St. Rol. 1934], s. 14.

¹⁴ AAN, Rada Spółdzielcza RP 1918–1948 [dalej: RS], sygn. 15945. W 1936 r. otrzymała dotacje: z Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych w kwocie 2379 zł oraz z Wydziału Powiatowego – 2000 zł.

¹⁵ RSRP 1923, s. 44.

w dziale bydła rogatego (696 466 sztuk) i jedenastym w hodowli kóz (3172)¹⁶. Wołyń posiadał sprzyjające warunki do rozwoju produkcji hodowlanej, a umożliwiły to rozległe i podmokłe łąki (proces melioracji był realizowany stopniowo). Przykładem pomyślnego rozwoju hodowli był stan pogłównia trzody chlewnej, który w latach 1921–1937 zwiększył się o 69,9%, tj. z 390 861 szt. w 1921 r. do 664 015 szt. w 1937 r.¹⁷ Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych przyczyniło się też do wzrostu zainteresowania hodowlą owiec¹⁸. Państwo popierało rozwój zarówno bazy surowcowej, jak i związanego z nią przemysłu rolno-spożywczego. Budowa i modernizacja rzeźni na Wołyńiu wychodziła naprzeciw możliwościom tej bazy nakierowanej m.in. na potrzeby przemysłu bekonowego (możliwości zagospodarowania nadmiaru pogłównia trzody chlewnej). Z inicjatywy miejscowych władz i dzięki wsparciu dostępnych funduszy państwowych powstały rzeźnie m.in. w Kowlu, Łucku, Rożyszczach, Torczyniu¹⁹. Szansą na lepsze „zagospodarowanie” trzody chlewnej była inwestycja prywatna znanych łódzkich przemysłowców – rodziny Eisertów, która została zrealizowana w Dubnie na Wołyńiu. W 1935 r. rozpoczęły w tym mieście działalność duże zakłady przetwórcze składające się: z rzeźni eksportowej połączonej z fabryką konserw i drobiu, tuczarnią drobiu, eksportowym magazynem jaj i przetwórnią warzyw²⁰. Powyższe zakłady były dzierżawione od Eisertów przez znaną firmę „Bacon – Export Gniezno”, która zajmowała się wywozem bekonu na rynek angielski i miała kilka przetwórni w kraju.

Bazę surowcową dla przemysłu rolno-spożywczego poszerzała pomyślnie rozwijająca się w województwie wołyńskim produkcja ogrodnicza i warzywnicza: wiśnie w okolicach Porycka w powiecie włodzimierskim; truskawki, pomidory, arbuzy, kapusta, kalafior, cebula i ogórki w powiecie rówieńskim (Gródek); jabłka, gruszki i śliwki (Dermań w powiecie zdołbunowskim) oraz orzechy włoskie w powiecie krzemienieckim. We wspomnianych powiatach istniały spółdzielcze przetwórnice przerabiające miejscowe warzywa i owoce²¹.

Produkcja

Przed I wojną światową Wołyń korzystał ze swojego położenia stając się w imperium rosyjskim rynkiem wymiany pomiędzy uprzemysłowioną Kongresówką,

¹⁶ ДАБО, Ф. 278, оп. 1, спр. 8, арк. 172.

¹⁷ RSRP 1923, s. 44; SIPHL 1937..., s. 102.

¹⁸ Sprawozdanie Wołyńskiej Izby Rolniczej [dalej: SWIR] za rok 1937/38, Łuck 1938, s. 143.

¹⁹ ДАБО, Ф. 278, оп. 1, спр. 14, арк. 60; K. Badziak, M. Łapa, *Polityka gospodarcza państwa polskiego wobec Ziemi Wschodnich w latach 1920–1939*, [w:] *Centrum i regiony narodowościowe w Europie od XVIII do XX wieku*, red. E. Wiśniewski, Łódź 1998, s. 184.

²⁰ K. Badziak, *Obraz łódzkiej burżuazji przemysłowej w okresie międzywojennym. Działalność ekonomiczna (wybrane problemy)*, [w:] *Image przedsiębiorcy gospodarczego w Polsce w XIX i XX wieku*, red. R. Kołodziejczyk, Warszawa 1993, s. 196.

²¹ ДАБО, Ф. 278, оп. 1, спр. 8, арк. 102, 172.

a obfitującymi w surowce obszarami rosyjskimi²². Oprócz pośrednictwa handlowego Wołyń rozwijał się dzięki uruchomieniu na tym terenie przemysłu rolno-spożywczego, którego rynkiem zbytu była carska Rosja. Jednak w nowej rzeczywistości powojennej został utracony rynek wschodni, a utworzone w 1921 r. województwo wołyńskie stało się obszarem przygranicznym ze wszystkimi tego konsekwencjami politycznymi i gospodarczymi. Brak normalnej wymiany handlowej pomiędzy II Rzeczypospolitą a Rosją Sowiecką spowodował, iż województwo wołyńskie musiało dokonać reorientacji swoich rynków zbytu.

W wyniku I wojny światowej ucierpiało wiele zakładów przemysłu rolno-spożywczego w województwie wołyńskim. Dotkliwe straty wskutek rewizji, przymusowej ewakuacji i zniszczeń wojennych poniosły największe zakłady tej gałęzi przemysłu – cukrownie. Cukrownia „Szpanów” Spółka Akcyjna usytuowana w powiecie rówieńskim oszacowała swoje straty wojenne na 1 258 288 rubli, co stanowiło ogromną kwotę w stosunku do przedwojennego kapitału zakładowego – 630 000 rubli²³. Na wspomniane straty złożyły się zniszczenia nie tylko budynków i urządzeń fabrycznych, ale też gotówka i papiery wartościowe pozostawione w bankach kijowskich. Proces grabienia majątku firmy trwał nieustannie od 1915 r. do 1920 r. Straty poniosły też inne wołyńskie cukrownie. Spółka Akcyjna Cukrowni „Babino-Tomachowskiej” w powiecie rówieńskim została w czasie I wojny światowej zniszczona, a w 1921 r. wśród jej strat zostały wymienione m.in. zniszczenia częściowe lub zupełne stacji wodociągowej, warsztatów fabrycznych, budynków mieszkalnych i gospodarczych, konieczność remontu urządzeń mechanicznych i aparatów pozabawionych części miedzianych²⁴. Z kolei w Cukrowni i Rafinerii „Korzec” Romana i Józefa hr. Potockich w powiecie rówieńskim wśród strat wojennych spowodowanych „inwazją bolszewicką” wymieniono utratę wszystkich ksiąg stanowiących dokumentację działalności zakładu od kampanii 1913/14 do 1920 r.²⁵ Przykładem doszczętnego spalenia zakładu przez bolszewików był „Browar Diwiszek i Wosań” w Bereznem w powiecie rówieńskim²⁶.

Odbudowa przemysłu rolno-spożywczego w województwie wołyńskim dokonywała się powoli i głównie z zasobów finansowych właścicieli zakładów. W ten sposób został m.in. odbudowany w 1923 r. przez dwóch wspólników – Mariana Diwiszka i Jana Wosań wspomniany powyżej „Browar Diwiszek i Wosań”²⁷. Niekiedy właściciele korzystali z kapitału zagranicznego, np. w odremontowanej w 1923 r. przy udziale kapitału czeskiego Cukrowni „Babino-Tomachowskiej”²⁸.

²² Tamże, apk. 177.

²³ AAN, Związek Zawodowy Cukrowni [dalej: ZZC], sygn. 183.

²⁴ Tamże, sygn. 78, k. 9; sygn. 231.

²⁵ Tamże, sygn. 231.

²⁶ ДАВО, Волинська фінансова палата 1920–1939 [dalej: Ф. 34], оп. 4, спр. 19, арк. 4.

²⁷ Tamże.

²⁸ AAN, ZZC, sygn. 78, k. 19; sygn. 231.

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 2, w latach 1929–1937 liczba przedsiębiorstw przemysłu spożywczego zwiększyła się o 41,7%, przy czym wzrost dotyczył najmniejszych zakładów należących do VIII kategorii (kaszarni, mleczarni, olejarni). W 1937 r. pod względem struktury wielkościowej i wykupionych świadectw przemysłowych największymi zakładami w wołyńskim przemyśle spożywczym były: cztery cukrownie – „Babino-Tomachowska”, „Karwice-Ozierany”, „Korzec” i „Szpanów” zaliczane do I kategorii świadectw przemysłowych. W II kategorii tych świadectw nie było żadnego zakładu, a w III kategorii znalazła się tylko jedna fabryka – Towarzystwa Browarów i Fabryki Drożdży Spirytusowych „Bergszlos” Spółka Akcyjna w Równem – firma oprócz produkcji piwa i drożdży prowadziła również wytwórczość wody gazowanej i lemoniady²⁹. Wśród browarów wołyńskich znalazły się też zakłady od IV do VI kategorii świadectw przemysłowych, m.in. Czeski Browar Parowy i Słodownia Wacława Zemana w Łucku, Browar Spadkobierców S. Sznajdera w Łucku, Browar Kwasilów Józefa Zemana w Kwasilowie Czeskim w powiecie zdołbunowskim, Browar J. Czarotka i Spółki we wsi Wilkowyje powiatu dubieńskiego, Browar dzierżawcy Jarosława Macka w Mizoczu w powiecie zdołbunowskim, Browar H. Chaita i A. Gorenbuscha w Ołyce, Browar Józefa Martinka w Krzemieńcu³⁰. Do dużych zakładów od IV do VI kategorii były zaliczane młyny handlowe, które odznaczały się najwyższą produkcją w tej branży i eksportem swoich wyrobów poza Wołyń. Zostały one zamieszczone w tabeli 2, w kategorii „Młyny motorowe, parowe, wodne”, pośród innych młynów. Wśród nich można wymienić m.in. „Młyn Hantos” w Iwaniczach (powiat włodzimierski), Młyn Walcowy N. Gama i Spółki w Równem, Młyn Walcowy B. Armarnika i Spółki w Kowlu, Młyn Parowy „Klucz” Mojsze Brojmana, Eli Gila i Mejera Klucznika w Równem, Młyn Walcowy „Chlebosłód” w Łucku, Młyn „Rozgold” E. Rozowskiego i H. Goldberga w Łucku³¹. Jednak w przemyśle młynarskim Wołynia dominowały tzw. młyny gospodarcze. Były to drobne zakłady zatrudniające często właściciela i najbliższą jego rodzinę, które „pracowały na zbożu okolicznych rolników”. Zakłady te ograniczały swój rynek zbytu do najbliższej okolicy i często borykały się z brakiem środków obrotowych³².

Z danych zawartych w tabeli 2 wynika też, iż były branże w wołyńskim przemyśle spożywczym, które charakteryzowały się dużą liczbą małych zakładów VIII

²⁹ Державний архів Рівненської області [dalej: ДАРО], Ровенський пивоварний завод акціонерного товариства „Бергшлос” 1910–1939 [dalej: Ф. 240], оп. 2, спр. 13, арк. 7. Pod firmą Towarzystwa Browarów i Fabryki Drożdży Spirytusowych „Bergszlos” Spółka Akcyjna w Równem działała też na terenie browaru fabryka wody gazowanej i lemoniady. W 1936 r. uzyskała od władz skarbowych przedłużenie pozwolenia na dalsze swoje funkcjonowanie.

³⁰ ДАВО, Ф. 34, оп. 2, спр. 151; оп. 4, спр. 68, арк. 1; оп. 4, спр. 81; оп. 4, спр. 82; оп. 4, спр. 342.

³¹ Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu [dalej: RPPiH] 1936, Warszawa (b.r.w.), pozycja [dalej: poz.] 4714, 4740, 4757, 4770, 4797, 4884.

³² Archiwum Państwowe w Katowicach [dalej: APK], Urząd Wojewódzki Śląski [dalej: UWŚ], Wydział Przemysłu i Handlu [dalej: WPH], sygn. 241.

kategorii. Ich struktura wielkościowa była bardzo rozdrobniona i nie wykazywała w omawianym okresie poprawy (np. kaszarnie, mleczarnie, olejarnie i fabryki wód gazowych).

Tab. 2. Przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego w województwie wołyńskim w latach 1929–1937 według rodzaju przedsiębiorstwa i kategorii wykupionych świadectw przemysłowych (przedsiębiorstwa od I do VIII kategorii świadectw przemysłowych)

Lp.	Rodzaj przedsiębiorstwa	1929	1933	1937								
				Kategoria świadectw przemysłowych								
				Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1.	Browary	13	12*	11	–	–	–	2	3	6	–	–
2.	Cukrownie i rafinerie	4	4	4	4	–	–	–	–	–	–	–
3.	Drożdżownie	1	1	1	–	–	1	–	–	–	–	–
4.	Gorzelnie rolnicze	10	10	12	–	–	–	–	–	12	–	–
5.	Gorzelnie przemysłowe	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
6.	Gorzelnie pejsachowe	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
7.	Jelit sortownie	•	9	16	–	–	–	–	–	–	–	16
8.	Kaszarnie	•	224	336	–	–	–	–	–	–	7	329
9.	Konserwy jarzynowe i mięsne	•	•	3	–	–	–	1	–	–	–	2
10.	Krochmalnie (w tym i syropiarnia)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
11.	Mleczarnie prywatne	66**	198**	101	–	–	–	–	–	–	1	100
12.	Mleczarnie spółdzielcze			317	–	–	–	–	–	–	6	311
13.	Młyny motorowe, parowe, wodne	808	757	761	–	–	–	28	45	192	174	322
14.	Młyny wiatraki	497	353	407	–	–	–	–	–	–	2	405
15.	Octu fabryki	3	6	5	–	–	–	–	–	–	–	5
16.	Ogórków, kapusty kwaszenie	•	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
17.	Olejarnie	291	354	329	–	–	–	–	1	–	3	325
18.	Owocowe przetwory i suszarnie owoców	5	3	6	–	–	–	–	1	–	–	9
19.	Spirytusu rektyfikacje	1	1	1	–	–	–	1	–	–	–	–

20.	Wód gazowych fabryki	•	110	107	–	–	–	–	–	–	–	107
21.	Wódek i likierów fabryki	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
22.	Wytwórnice win owocowych i miodosytnie	10	12	7	–	–	–	–	–	1	1	5
23.	Inne niewymienione	18	87	24	–	–	–	–	–	1	–	23
	Razem	1728	2142	2448	4	–	1	32	50	212	194	1959

* W 1933 r. oprócz 12 browarów funkcjonowały w województwie wołyńskim jeszcze dwie stodołnice

** Podane liczby dla 1929 i 1933 r. dotyczą wszystkich młeczarni (prywatnych i spółdzielczych)

• brak informacji statystycznych

– przedsiębiorstw nie było w województwie wołyńskim

Źródło: SIPHL za rok 1929, Lublin 1930, s. 85; SIPHL za rok 1933, tab. XII; SIPHL 1937..., s. 112–113

Tab. 3. Produkcja trzech wybranych branż przemysłu rolno-spożywczego w województwie wołyńskim w latach 1922/23–1936/37

Rok	Browarnictwo		Cukrownictwo		Gorzelnictwo	
	Produkcja piwa w tys. hl	% produkcji krajowej	Produkcja cukru w wartości cukru białego w tys. q	% produkcji krajowej	Produkcja spirytusu surowego 100° w tys. hl	% produkcji krajowej
1922/23	47,8	2,6	18,3	0,7	5,2	0,6
1924/25	33,1	2,0	104,0	2,3	9,7	1,3
1929/30	63,4	2,1	293,6	3,6	5,9	0,7
1933/34	25,1	2,4	52,1	1,7	2,1	0,5
1936/37	35,8	3,2	144,8	3,5	6,5	0,9

Źródło: A. Czuchryta, *Przemysł rolno-spożywczy w województwie lubelskim w latach 1918–1939*, Lublin 2008, s. 88; RSRP 1923, s. 50–51; RSRP 1925/1926, s. 153, 156; SIPHL za rok 1930, Lublin 1931, tab. XVIII, XIX, XX; SIPHL za rok 1934..., s. 35–36; SIPHL za rok 1937..., s. 47, 49

Dane z tabeli 3 umożliwiają wgląd w produkcję trzech wybranych branż wołyńskiego przemysłu rolno-spożywczego. Wynika z nich, iż w latach 1922/23–1936/37 wzrosła produkcja w dwóch wymienionych branżach: w cukrownictwie z 18,3 do 144,8 tys. q (+ 691,3%) i w gorzelnictwie z 5,2 do 6,5 tys. hl w produkcji spirytusu surowego 100° (+ 25,0%). Spadek wytwórczości odnotowano w browarnictwie z 47,8 do 35,8 tys. hl (– 25,1%). Jednocześnie w latach 1922/23–1936/37 powiększył się udział wspomnianych wyżej branż w produkcji ogólnokrajowej: w browarnictwie z 2,6 do 3,2% (przy nominalnym spadku w ilości wytwórczości tej branży), w cukrownictwie z 0,7 do 3,5% i w gorzelnictwie z 0,6 do 0,9%. Można powiedzieć, że wzrosła pozycja tych branż w produkcji ogólnokrajowej, ale nie tak dynamicznie jak bazy surowcowej Wołynia na polskim rynku, tj. w rolnictwie i hodowli.

Na podstawie przedstawionych dotychczas rozważań należy wysunąć kilka wniosków. Baza surowcowa, po powojennej odbudowie, usytuowała województwo wołyńskie w krajowej czołówce w zakresie upraw: pszenicy, jęczmienia, roślin przemysłowych (chmielu, konopi, rzepaku i rzepiku), gryki oraz fasoli, bobu i soczewicy. W dziale hodowli województwo wołyńskie również liczyło się w kraju, a zwłaszcza w hodowli: koni, trzody chlewnej i owiec. Jednak pomimo tak dobrych warunków przemysł rolno-spożywczy nie wykorzystał tego potencjału surowcowego. Świadczył o tym niewielki udział Wołynia w krajowej produkcji artykułów spożywczych oraz nieproporcjonalnie szybszy i większy wzrost bazy surowcowej dla przemysłu niż jego produkcji przemysłowej. Utrata wschodniego rynku zbytu spowodowała konieczność reorientacji produkcji województwa wołyńskiego. Stąd też niektóre produkty wołyńskiego przemysłu rolno-spożywczego były wysyłane m.in. do województw centralnych i na Śląsk (np. zboże, mąka, chmiel). Państwo polskie starało się prowadzić aktywną politykę wobec rolnictwa i przemysłu rolno-spożywczego na Wołyniu. Służyły temu poczynania rządu w kierunku dywersyfikacji upraw, a więc i dochodów z rolnictwa poprzez popularyzowanie roślin oleistych kosztem zboża i związanych z tym branż przemysłu.

e-mail: arczuch@op.pl